Веклич О.О.
доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник
Центру зміни клімату та сталого природокористування,
Державна наукова установа
«Інститут екологічного відновлення та розвитку України»

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-573-3-18

РЕФОРМУВАННЯ СУБСИДІЙ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА СТАН БІОРІЗНОМАНІТТЯ, – ПРОВІДНИЙ НАПРЯМ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВИХ МЕХАНІЗМІВ «ЗЕЛЕНОГО» ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Насамперед слід зазначити, що в існуючих нині концептуальних розробках «зеленого» повоєнного відновлення України, тобто по суті концентрованих вихідних теоретичних прописах повоєнного відновлення України на засадах «зеленої» економіки, звертається особлива увага на опрацювання і застосування комплексу економічних механізмів та інструментів «зеленого» зростання як обов'язкової рушійної компоненти реалізації цих прописів та відповідних практичних рекомендацій (наприклад: [1, с. 3; 2, с. 15–20; 3, с. 90; 4, с. 107–109]).

Своєю чергою, в комплексі цих «зелених» механізмів та інструментів структурно виокремлюється механізм «зеленого» фінансування, включаючи «зелені» умови фінансування [2, с. 18], яким охоплюється і група так званих позитивних для біорізноманіття субсидій. Їх зміст полягає у фінансуванні екологоконструктивного та екологічно дружнього виробництва, інвестуванні відповідних нових технологій, створення та розвитку «зеленої» інфраструктури задля заміщення чи скасування існуючих ресурсномістких та екологічно шкідливих виробництв. Доречно нагадати, що субсидії можуть мати не лише позитивний, а й негативний вплив на біорізноманіття та екосистеми у найрізноманітніші способи, залежно від того, як вони розроблені та впроваджені. Не виключенням є і економіка України, в сучасній фінансовій системі якої склався комплекс динамічно діючих субсидій, що впливають на стан біорізноманіття, в тому числі домінуючих в ньому екологічно шкідливих субсидій.

Необхідність виконання міжнародних зобов'язань Україною попри її нинішній воєнний стан, зокрема щодо Цілей сталого розвитку, щодо глобальних цілей, висунутих Європейською Зеленою Угодою, а також щодо 23 Цілей та відповідних завдань Куньмінсько-Монреальської Глобальної Рамкової програми в сфері біорізноманіття, зумовлює нагальність аналітичного оцінювання субсидій, що впливають на стан

біорізноманіття, особливо з огляду на відсутність їх спеціальних досліджень у вітчизняному науковому просторі. Отримані результати нададуть змогу в подальшому окреслити заходи щодо реформування стимулів розвитку економіки на засадах «зеленого» зростання, включаючи інституціональний перегляд екологічно шкідливих субсидій як одного із ключових напрямів удосконалення фінансово-економічних механізмів у сфері збереження, відтворення та невиснажливого використання біологічного різноманіття.

Варто окремо підкреслити, що зусиллями українських фахівців розроблено проєкт «Стратегії збереження біологічного різноманіття України до 2035 року» та супровідний Операційний план її реалізації в 2026–2028 роках, який вже схвалено Міністерством економіки, довкілля та сільського господарства України [5]. В проєкті Стратегії розроблено дві національні цілі, що стосуються поліпшення фінансування збереження біорізноманіття. В контексті даного дослідження звертаю увагу на стратегічну Ціль 18 – «Поступове скасування або реформування стимулів, що мають шкідливий вплив на біорізноманіття».

Екологічно шкідливі субсидії – це державні втручання в господарську діяльність, що будь-яким чином створюють економічні переваги для одних суб'єктів господарювання, водночас створюючи несприятливі умови для інших і фактично заохочуючи у такий спосіб активізацію діяльності, яка безпосередньо чи опосередковано завдає шкоду навколишньому природному середовищу та біорізноманіттю.

Відповідно до класифікації екологічно шкідливих субсидій, розробленої Генеральним директоратом з питань навколишнього середовища Європейської Комісії, до таких субсидій відносяться: прямі субсидії; звільнення від оподаткування та зниження ставок податків; зниження плати за надання державних послуг; інші субсидії. Тож реформування стимулів для розвитку економіки, включаючи перегляд екологічно шкідливих субсидій, є одним із ключових напрямів удосконалення фінансово-економічних механізмів у сфері збереження, відтворення та невиснажливого використання біологічного різноманіття [6, с. 42].

Нинішній фінансовій системі України притаманна висока поширеність та структурна складність комплексу екологічно шкідливих субсидій. При цьому найбільш розповсюдженими видами субсидій, шкідливих для біорізноманіття, та переважаючими серед інших їх категорій є прямі субсидії, тобто субсидії, які сприяють виробництву або споживанню певних товарів шляхом надання прямої фінансової підтримки певній групі, продукту, інвестиціям, типу компанії, бізнес-діяльності тощо. В Україні субсидії цієї категорії реалізуються як прямі фінансові потоки і до секторів економіки, і до певних груп споживачів або компаній у таких формах: 1) цілеспрямовані бюджетні програми по

галузям і сферам національного господарства; 2) державна підтримка (допомога); 3) гранти; 4) прямі субсидії на споживання товарів/послуг. Основними вигодонабувачами отримання прямих субсидій від українського уряду є суб'єкти господарювання – товаровиробники переважно у таких секторах економіки як енергетика, сільське господарство, промисловість та інфраструктура. Домогосподарства також є вигодонабувачами.

Другою за численністю та розповсюдженням у фінансовій системі України є субсидії, шкідливі для біорізноманіття, що діють у опосередкованих (непрямих) формах як звільнення від оподаткування та пільгове кредитування, сприяючи послабленню фінансового тягаря для певних груп споживачів або компаній. Основними вигодонабувачами від отримання опосередкованих субсидій є домогосподарства та суб'єкти господарювання малого бізнесу в таких секторах економіки як енергетика, сільське господарство та інфраструктура. Також у фінансовій системі України діють субсидії, шкідливі для біорізноманіття, в формі зниження плати за послуги державного сектору.

Реформування стимулів розвитку економіки, включаючи субсидії, шкідливі для біорізноманіття, є одним з провідних напрямів удосконалення фінансового механізму, пов'язаного з біорізноманіттям. Проте в умовах збройної агресії російської федерації головною проблемою є неможливість їх реформування, зважаючи на необхідність підтримки діяльності суб'єктів господарювання, забезпечення стабільного функціонування всіх секторів національної економіки за дефіциту державного бюджету та щорічного зростання державного боргу.

Тим не менш, Операційним планом реалізації Стратегії в 2026–2028 роках започатковуються певні заходи у напрямі подальшого скасування шкідливих для біорізноманіття стимулів/субсидій. Насамперед заплановано створення національного публічного електронного реєстру екологічно шкідливих субсидій, які прямо або опосередковано негативно впливають на стан біорізноманіття, та отримувачів таких субсидій. Планується постанова Кабінету Міністрів України щодо збільшення кількості і обсягу перенаправлених, перепрофільованих або скасованих екологічно шкідливих субсидій в енергетиці, сільському господарстві, транспорті, інфраструктурі, добувній промисловості, водному господарстві та землекористуванні, та запровадження державної системи моніторингу кількості та обсягів таких субсидій. Заплановано внесення змін до законів України щодо спрямування частини коштів з екологічно шкідливих субсидій до спеціальних державного та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища. Планується удосконалення законодавства щодо збільшення обсягів державної підтримки діяльності у сфері збереження,

відтворення та невиснажливого використання біологічного різноманіття, включаючи: 1) виробництво харчових продуктів, що забезпечує раціональне використання водних і земельних ресурсів та сприяє вивільненню сільськогосподарських угідь для відновлення біорізноманіття та функціонування природних екосистем (біотехнологічні, теплиці, вертикальні ферми); 2) розвиток органічного землеробства; 3) консервацію земель за ініціативою землевласника або землекористувача, в тому числі лісорозведення та відновлення лучно-степових екосистем; 4) заповідання територій; 5) створення та утримання агрозахисних лісонасаджень у сільському господарстві; 6) розвиток аквакультури; 7) подальша розбудова інфраструктури екологічного туризму.

Реалізація цих та інших запланованих заходів сприятимуть певному скороченню шкідливого впливу існуючих нині в Україні таких субсидій на стан біорізноманіття.

Стосовно діючих в Україні позитивних для біорізноманіття субсидій, то проведеним авторським дослідженням встановлено, що ця малочисельна група в основному складається з прямих видів фінансування, якими найбільш значущими є кошти державного та місцевих бюджетів, що надійшли підприємствам для здійснення заходів з охорони навколишнього природного середовища, в тому числі і на збереження біорізноманіття та охорону природних територій у сільському, лісовому, рибному господарствах, добувній промисловості, енергетиці, транспорту, інфраструктурі згідно із чинною нормативно-правовою базою, зокрема: Законом України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 2014 р., №34, (редакція від 26.12.2024 р.), стаття 6; постановою Кабінету Міністрів України «Критерії оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на охорону навколишнього природного середовища» від 11.10.2021 р., № 1060; «Методологічними положеннями державного статистичного спостереження «Рахунок витрат на охорону навколишнього природного середовища», затверджених наказом Державної служби статистики 30.12.2022 № 433, п. 5 (D39). Водночас до групи позитивних для біорізноманіття субсидій відносяться такі їх види як: державна підтримка органічного виробництва та обігу органічної продукції; державна підтримка виробників сільськогосподарської продукції, що здійснюють утримання та збереження полезахисних лісових смуг, розташованих на землях сільськогосподарського призначення, відповідно до Закону України ««Про державну підтримку сільського господарства України» та Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції».

Також група позитивних для біорізноманіття субсидій включає «зелене» кредитування, тобто будь-який вид позики, який фінансує або

рефінансує «зелений» проєкт. «Зелені» кредити в Україні представлені одразу декількома кредитними програмами, що здебільшого направлені на будівництво відновлювальних джерел енергії – як приватних, так і промислових електричних станцій. Програми полягають у наданні позик, які мають пільгові ставки, що значно нижчі, ніж для інших кредитних програм. Таким чином, для підприємців це створює можливість залучити фінансування на проєкт у сфері відновлювальної енергетики, що сприяє досягненню кліматичної нейтральності, а для домогосподарств – можливість покращити свою енергоефективність та раціональне споживання електроенергії, зекономити ресурси.

Головною проблемою функціонування позитивних для біорізноманіття субсидій в Україні є їх нечисленність, а також нерозвинутість опосередкованих видів, зумовлюючи їх незначний вплив на стимулювання екологоконструктивних заходів за наявності обмеженої та недосконалої чинної законодавчої бази, що регулює надання фінансових ресурсів або інших мотивів для заохочення суб'єктів до дій, які принесуть користь біорізноманіттю.

Підсумовуючи викладене, слід, на мою думку, доповнити згадані концептуальні розробки «зеленого» повоєнного відновлення України положеннями щодо доцільності формування екологічно ефективної моделі фінансування збереження біорізноманіття з акцентуванням на окремих прописах щодо розроблення механізму «зеленого» фінансування, включаючи проблематику позитивних для біорізноманіття субсидій, а також адекватної удосконаленої нормативно-правової бази та інших відповідних інституціональних змін, звісно, з урахуванням соціально-еколого-економічних реалій функціонування національного господарства.

Список використаних джерел:

1. Ukraine relief and reconstruction. Communication from the Comission to the European Parliament, the European Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, 18.5.2022 COM(2022) 233 final. Document 52022DC0233. 9 p. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022DC0233

2. «Зелене» повоєнне відновлення України: візія та моделі. Аналітична записка. – ГО Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля». Київ, 2022. 32 с. URL: https://rac.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/racse-green-recovery-ukr.pdf .

3. Шишпанова Н.О., Кормишкіна І.В. Зелена економіка як інструмент повоєнного відновлення регіонів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 10. С. 87–92. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/3709/3744

4. Веклич О.О. Класифікація економічних інструментів «зеленого» зростання / Зелена економіка та низьковуглецевий розвиток: порядок денний для України: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15 грудня 2023 р.). – Львів-Торунь: Liha-Pres, 2023. – С. 107–112. URL: http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/254/7197/16114-1

5. Для громадського обговорення: оприлюднено проєкт Стратегії збереження біологічного різноманіття України до 2035 року. Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, 10.11.2025. URL: https://me.gov.ua/News/Detail/30e5ef1d-4d3d-4138-825d-ef91f73dbba8?lang=uk-UA&title=DliaGromadskogoObgovorennia-OpriliudnenoProktStrategiiZberezhenniaBiologichnogoRiznomanittiaUkrainiDo2035-Roku

6. Klebba M. et al. A toolbox for reforming environmentally harmful subsidies in Europe. Final Report. EC Directorate-General for Environment, 2022. 80 p. URL: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/fb3eccdc-1f68-11ed-8fa0-01aa75ed71a1